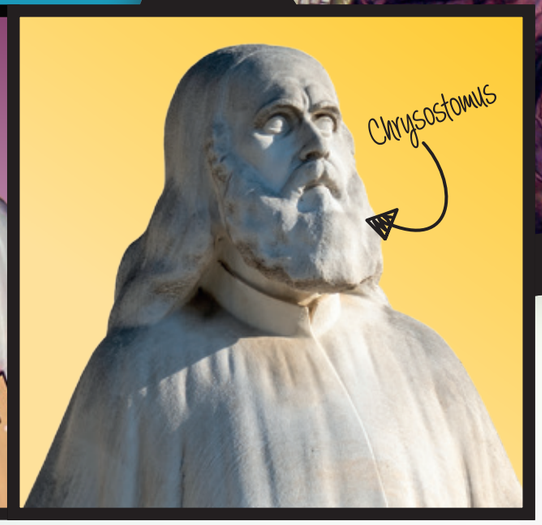
TEKST • BENNO ZUIDDAM

OP DE SCHOUDERS VAN Reuzen

Hoe dacht de vroege kerk over Genesis: is het geschiedenis of niet?

Is Genesis 1 tot en met 11 echt gebeurd? Er zijn best veel theologen die het niet als geschiedenis zien. Ze zeggen dat het begin van Genesis slechts op godsdienstige wijze aangeeft dat God op een of andere manier aan het begin van alles stond. Die gedachte is niet nieuw. Kerkvaders traden er al tegenop. Zij vonden dat geloof en wetenschap niet mogen worden gescheiden. God spreekt de waarheid, ook over de geschiedenis en de natuur.

Vanaf de Verlichting zijn er talloze theologen geweest die van het geloof iets ongrijpbaars maakten dat los staat van de realiteit. Ze scheidden geloof en wetenschap van elkaar. Waar die twee botsen, heeft de gangbare wetenschappelijke theorie automatisch gelijk, redeneren ze, en is er de reactie om de Bijbel te vergeestelijken of symbolisch uit te leggen. Dat lijkt een gemakkelijke oplossing, maar het gevolg is dat de Bijbel anders verklaard wordt dan de schrijvers het bedoelden.
Deze scheiding van materiële werkelijkheid en geloof is geen dilemma dat voor het eerst ervaren is in de zeventiende eeuw. Deze vragen leefden reeds in de tijd van de vroege kerk. Kerkvaders werden toen al geconfronteerd met de mening van heidense natuurfilosofen en vrijzinnige kerkleiders die alles wat niet bij hun wetenschappelijke wereldbeschouwing paste, verwierpen. Onder invloed van de gnostiek, een sektarische stroming van die tijd, werd de Bijbel gereduceerd tot een boek voor geestelijk leven en moraliteit. Waar vergeestelijken niet ver genoeg ging (of onmogelijk was), werd er geschrapt. Zo verwijderde de ketter Marcion alles uit de Schrift wat met God als de Schepper van de aarde te maken had.

Geen theïstisch evolutionisme voor kerkvader Ireneüs (l). Volgens hem stamden alle mensen van Adam af.

De kerkvaders vonden het belangrijk om de Bijbel als uitgangspunt te nemen voor geloof én voor feitelijke kennis. Ze benadrukten dat er nogal wat met de schepping samenhangt. Ze beseften dat het hier gaat om belangrijke zaken die het karakter van het christelijk geloof bepalen. Wie vandaag de dag in deze traditie voortgaat, staat dus op de schouders van reuzen. Hieronder volgt een bloemlezing uit wat kerkvaders zoal over dit onderwerp schreven. De kerkvaders zijn belangrijk, omdat ze laten zien wat de christenen destijds geloofden. Wie tegenwoordig iets anders wil geloven, moet beseffen dat hij iets anders belijdt dan de kerk van vroeger, en in feite bezig is met een andere godsdienst.

Betrouwbare Bijbel

Uit de geschriften van kerkvaders blijkt dat ze ervan uitgingen dat God in Zijn Woord écht tot hen sprak. En omdat Hij God is, kan Zijn Woord alleen maar betrouwbaar zijn, anders kan het niet van Hem afkomen. Zo schrijft kerkvader Theophilus over de menselijke auteurs van de Bijbel: ‘Maar deze mannen van God waren door God onderwezen, heilig en rechtvaardig, aangezien ze de Heilige Geest in zich droegen en profeten werden, en omdat ze geïnspireerd en wijs gemaakt waren door God. Daarom ook werden ze waardig geacht om deze beloning te ontvangen dat ze instrumenten van God zouden worden en de wijsheid zouden hebben die van Hem afkomt. Door die wijsheid verkondigden ze zowel over de schepping van de wereld als van andere zaken’ (Theophilus, *Ad Autolycum* 2.9).
Theophilus ging er zelfs van uit dat de Bijbel betrouwbaarder is dan de toentertijd gangbare wetenschappelijke theorieën: ‘En al deze dingen leert ons de Heilige Geest die spreekt door Mozes en de overige profeten, zodat de Schriften die uit onze heilige traditie stammen, ouder zijn en zelfs gebleken zijn betrouwbaarder te zijn dan alle (heidense) schrijvers en dichters’ (Theophilus, *Ad Autolycum* 2.30).

Genesis geschiedenis

Bisschop Ireneüs – die in dezelfde tijd leefde als Theophilus, maar aan de andere kant van het Romeinse Rijk – had vergelijkbare opvattingen. Alle mensen stammen volgens hem van Adam af en er is een directe stamboom van hem naar Jezus. ‘Daarom,’ schrijft hij, ‘laat Lukas zien dat de stamboom die het voorgeslacht van onze Heere terugvoert tot Adam, 72 geslachten bevat, daarmee het einde met het begin verbindend’ (Ireneüs, *Adversus haereses* 3.22.3).
Volgens Ireneüs is het belangrijk dat het geslachtsregister in Lukas met Jezus begint en dan teruggaat in de tijd tot aan Adam. Het is immers Christus die aan de voorgaande geslachten nieuw leven brengt. De historiciteit van Eva wordt tegenover die van Maria geplaatst. Eva’s ongehoorzaam-

Kerkvader Augustinus doet ook veel aan allegorie, maar ook hij weerspiegelt – als het over de ouderdom van de aarde gaat – wat de ketters in die tijd vonden: ‘Zij zijn misleid door zeer onbetrouwbare geschriften die menen dat de geschiedenis [van de aarde] al vele duizenden jaren is, hoewel, gerekend vanuit de heilige Schrift, wij menen dat er nog geen zesduizend jaren voorbij zijn gegaan’ (Augustinus, *De civitate Dei* 12.10, cf. 12.12).
Merk op dat Augustinus zich hierbij baseerde op de Septuaginta, de Griekse vertaling van het Oude Testament. Die plaatst de schepping van de wereld rond 5500 v.Chr., terwijl volgens de Hebreeuwse grondtekst, waar ook de hedendaagse Bijbelvertalingen op zijn gebaseerd, de schepping rond 4000 v.Chr. plaatsvond.

Fatale zondeval

In de tijd van de vroege kerk had men – net als nu – te maken met de opvatting dat de mens en de schepping van het begin af aan sterfelijk waren geschapen, en dat ziekte en dood als zodanig geen gevolg waren van de zondeval. Dat is geen uitvinding van het theïstisch evolutionisme van vandaag. De vroege kerk bestreed deze gedachte al in 419 n.Chr. bij het concilie van Carthago. Dat gebeurde in stevige taal: ‘Wie ook maar zegt dat Adam, de eerste mens, sterfelijk geschapen was, zodat hij gestorven zou zijn wat het lichaam betreft, of hij nu gezondigd had of niet (…), hij zij vervloekt’ (*Canon* 109).
Kerkvader Basilius van Caesarea beaamt dit en gebruikt de roos als illustratie: ‘Maar [in het paradijs] was de roos zonder doornen. Sindsdien is de doorn aan haar schoonheid toegevoegd, om ons te laten voelen dat pijn zeer dichtbij genot is gekomen, en om ons te herinneren aan onze zonde, die de aarde veroordeelde tot het voortbrengen van doornen en distels’ (*Hexaemeron*, homilie 3.6).

Schone schepping

Terug naar Ireneüs: die stelt dat de dieren in de oorspronkelijke schepping geen vleeseters waren. Hij brengt zijn zienswijze in verband met de toekomstverwachting en verwijst naar de visioenen van Jesaja, die zegt dat de dieren in vrede met elkaar zullen omgaan (Jes. 11:6-9; 65:25). Zodra de schepping wordt hersteld, zal de vrede terugkeren tot het dierenrijk en de vleeseters zullen weer vegetarisch zijn (Ireneüs, *Adversus Haereses* 5.33.4).
Basilius van Caesarea en zijn broer Gregorius van Nyssa (ca. 335-394) beklemtonen ook dat er oorspronkelijk geen prooi- of aasdieren waren. De mens was volgens hen niet geschapen om dieren te eten. Gregorius schrijft: ‘Want [pas vanaf de zondeval] is de leeuw een vleeseter en vanaf die tijd loeren de aasvogels op dode dieren. De aasvogels waren nog niet op de uitkijk toen de dieren voor het eerst werden gemaakt, want nog niets van wat doel of bestaan had ontvangen was reeds gestorven zodat de aasdieren ze zouden eten. De natuur was nog niet gebroken, want ze was in alle opzichten mooi begonnen: jagers vingen niets, want de praktijk bestond nog niet onder de mensen; de dieren op hun beurt verscheurden nog geen prooi, want ze waren geen vleeseters’ (*De hominis opificio* 2:6-7).

Volgens Gregorius van Nyssa (I) waren er geen jagers in het paradijs, ‘want de praktijk bestond nog niet onder de mensen; de dieren op hun beurt verscheurden nog geen prooi, want ze waren geen vleeseters. De natuur was nog niet gebroken, want ze was in alle opzichten mooi begonnen.’

heid en zelfzucht werden tenietgedaan door de nederige bereidheid van Maria. ‘Want wat de maagd Eva veroorzaakt had door ongeloof, heeft de maagd Maria doorbroken met geloof’ (Ireneüs, *Adversus haereses* 3.22.4).

Een andere belangrijke kerkleider, Origenes, staat erom bekend dat hij bepaalde Bijbelteksten meer symbolisch (allegorisch) uitlegt. Maar in verband met de ouderdom van de aarde is hij toch heel duidelijk. Hij waarschuwt tegen het omlaag halen van ‘het scheppingsverslag van Mozes, dat leert dat de wereld nog geen tienduizend jaar oud is en zelfs veel jonger dan dat’ (Origenes, *Contra Celsum* 1.19).

Universele vloed

Er is niets nieuws onder de zon: ook de vroege kerk had al te maken met de overtuiging dat de zondvloed niet meer was dan een plaatselijke overstroming. Theophilus van Antiochië bestreed deze Griekse voorstelling van de vloed, die gepromoot werd door Plato. Plato zei dat de overstroming slechts over de vlakten kwam, maar dat mensen die naar de hoogste bergen vluchtten, ontkwamen. Theophilus schrijft daarover: ‘Maar Mozes, onze profeet en de dienstknecht van God, vertelt in zijn verslag van het ontstaan van de wereld, hoe de vloed over de aarde kwam en geeft daarbij bijzonderheden over de dingen die toen plaatsvonden. Daarbij vertelt hij geen fabels van Pyrra, Deucalion en Clymenus, of dat alleen de vlakten zouden zijn overspoeld en dat zij die ontsnapten naar de bergen gered zouden zijn geweest’ (*Ad Autolycum* 3.18). Ook Tertullianus stelde dat de Grieken het verkeerd hadden met hun lokale overstroming. Hij verzekert zijn lezers op grond van Genesis dat de vloed over de hele aarde kwam. Tertullianus weet van de aanwezigheid van schelpen op de bergen. En dit ziet hij als een bevestiging van het Bijbelse verslag dat zelfs de hoge plaatsen met golven werden overstroomd (*De pallio* 2).

Natuurlijk waren er ook natuurfilosofen – zoals de Griek Celsus – die het Bijbelse verslag van de ark belachelijk maakten. Maar het is opvallend dat juist christelijke geleerden die anders veel op hadden met een allegorische uitleg de letterlijke betekenis van de zondvloed voorstonden en verdedigden. Origenes laat bijvoorbeeld zien hoe volgens hem de ark echt alle dieren en het voedsel ervoor kon bevatten. Hij stelt dat de ark degelijk ontworpen en waterdicht was, zodat hij goed de elementen kon weerstaan. Hij schrijft: ‘Is het geen reden tot verwondering dat door de voorzienigheid van God de elementen van alle rassen in de ark gebracht werden, zodat de aarde weer een begin kon maken met alle levende wezens, en God een zeer rechtvaardig man gebruikte om de voorvader te zijn van alle mensen die na de vloed zijn geboren?’ (*Contra Celsum* 4.41).

Schitterende toekomst

Het geloof in een werkelijk goede schepping legde voor de vroege kerk de basis voor een positieve toekomstverwachting. Het verlossingswerk van Christus bevrijdt van de gevolgen van de zondeval! De menselijke sterfelijkheid wordt tenietgedaan door de opstanding uit de dood. Wat op Pasen met het lichaam van Christus gebeurde, zal met alle rechtvaardigen gebeuren. ‘Ik geloof in de wederopstanding van het lichaam,’ belijdt de kerk. Ook de schepping, die door Gods vloek is aangetast, wordt uiteindelijk bevrijd. Het gaat toe naar een nieuwe hemel en aarde. Dat wordt onder andere zichtbaar in het herstel van het oorspronkelijke dieet van de dieren. De opstanding van de rechtvaardigen zal samengaan met een herstel van het dierenrijk naar zijn oorspronkelijke bedoeling.
De goedheid van de eerste schepping is de basis voor de goedheid van de nieuwe hemel en aarde waarop vrede en gerechtigheid zullen heersen. Door de redding van de mens is er daarom ook weer hoop voor de schepping, schrijft Chrysostomus. De vloek die leidde tot een aangetaste werkelijkheid voor de hele kosmos, zal weggenomen worden met het herstel van de mens in Christus. Uiteindelijk zal God ook de schepping bevrijden.
Het slotwoord is aan Gregorius van Nyssa (*De hominis opificio* 2:6-7): ‘Zo was het met de eerste schepping en zo zal het zijn met het toekomstig herstel. De mensheid zal weer terugkeren tot zijn oude staat: een leven zonder kwaad en niet meer terneergedrukt door verantwoordelijkheden of slavernij van de ziel aan dagelijkse zorgen. Ontslagen van al deze dingen zal hij terugkeren tot het paradijselijk leven; niet langer in de macht van de lusten van het vlees, maar vrij om dicht bij God te leven, als deelgenoot van het leven van de engelen’. **w**

De auteur van dit artikel is als theoloog en classicus verbonden aan de theologische faculteit van Potchefstroom in Zuid-Afrika (North West University).

